

ПСИХОЛОГІЯ: НАУКОВІ ТА «НЕНАУКОВІ» ПІДХОДИ В МЕТОДОЛОГІЧНОМУ РАКУРСІ

Розвиток філософії науки сьогодні вочевидь демонструє, що наука в точному значенні слова існувати просто не може. Роботи визначних методологів науки показують, що проблема критеріїв науки від ненаукових способів пізнання стоїть дуже гостро. Прикладом принципової неможливості існування конкретної науки в межах жорстких критеріїв науковості може служити психологія.

Психологія володіє особливим методологічним статусом – в ній, як відомо, зливаються воедино суб'єкт і об'єкт пізнання. Неможливість жорсткої фіксації основних елементів пізнавальної ситуації саме по собі виводить за рамки наукової об'єктивності психологічні дослідження самого академічного характеру.

Психологія як наука декларує свою принципову відмінність від життєвої психології, в якості критеріїв наступні: 1) узагальнений і раціональний характер одержуваних знань, 2) значний обсяг інформації, недоступний повною мірою жодному з носіїв життєвої психології, 3) інституалізований характер, що дозволяє ефективно передавати накопичені знання, і, нарешті, 4) наявність в арсеналі методів експерименту, що власне виводить дисципліну в розряд наукових (Ю.Б. Гіппенрайтер). Аналіз приведених критеріїв показує, що ні по одному з них психологія, що рахує себе науковою, насправді не може бути такою визнана.

По-перше, узагальнення в психологічних дослідженнях до типізації. Згубність такої методологічної процедури (особливо стосовно психології особистості) була продемонстрована ще класиками гуманістичної психології. Дійсно, якщо виходити з тези про свободу особистості, її здібності до змін і зростання, не можна підводити унікальну індивідуальність під психологічний тип будь-якого характеру – особистість завжди виходить за межі її визначення. Враховуючи невизначеність суб'єкт-об'єктного статусу психології, про що було сказано вище, типізація, покликана додати предмету, що вивчається, трохи більше об'єктивності, лише підсилює методологічну неясність: якою мірою виправдано рахувати особистість людини об'єктом?

Раціональний характер одержуваних знань – цей критерій в практиці наукової психології носить швидше рекомендаційний, чим реально досяжний характер. Це пов'язано з великою кількістю можливих помилок, обумовлених впливом дослідника на ситуацію дослідження. Існують методи, покликані звести до мінімуму подібні помилки, наприклад, введення процедури експертизи одержаних в дослідженні висновків, проте конвенціоналізація не означає виключення викривлень. елімінація ефектів впливу дослідника, по суті, неможлива.

По-друге, значний обсяг знань, накопичених науковою психологією, не відмінняє не менш значного обсягу знань в життєвій психології. Якщо в якості носія життєвих психологічних знань розглядати не одиничного індивіда, а, наприклад, традицію певної культури, то обсяги знань представляються цілком порівнянними.

По-третє, знову таки не обмежуючись суб'єктивним світом індивіда в якості носія життєвої психології, а виходячи на соціально-культурний рівень, потрібно визнати, що інституалізація передачі знань не є привілеєм саме науки.

По-четверте, роль експерименту в якості механізму переведення дисципліни на рівень науки безпосередньо обумовлена, крім іншого, його повторюваністю: результати експерименту вважаються об'єктивними (науковими), якщо при його повторенні з дотриманням всіх технічних характеристик досягаються одні і ті ж результати. У психології така ситуація є, ніж правилом. Це пов'язано з декількома аспектами як методологічного, так і конкретно-практичного характеру. Методологічно неможливо «двічі увійти до однієї і тієї ж річки», особливо якщо йдеться про дослідження особистісних характеристик – людина здатна мінятися з часом. Практично неможливо уникнути впливу дослідника на ситуацію дослідження на всіх етапах – етапу планування з позицій певного теоретичного базису, етапу проведення з обов'язковою зміною поведінки випробовуваного в ситуації експерименту під впливом його знання про участь в психологічному експерименті, етапу інтерпретації з неможливістю уникнути внесення особистісних ментальних і емоційних конструктів самого дослідника. Це означає, що роль експерименту в психології в кращому разі зводиться до вироблення приватної методології конкретного дослідження, що мало корелює з ідеєю повторюваності.

Отже, академічна психологія не має права протиставляти свій нібито науковий статус життєвої, емпіричної психології.

Потрібно відзначити, що сьогодні – явно або неявно – цей особливий статус психології як практичної дисципліни визнається практично всіма. Виникнення великої кількості різноманітних психологічних шкіл, психотехнік, психотерапевтичних напрямів, які не претендують на відповідність критеріям науковості, свідчить про необхідність диверсифікації психологічних підходів як в теоретичному пізнанні людини, так і в практиці реальної взаємодії з нею.

Практика таких «ненаукових» психологічних інститутів значною мірою доводить свою ефективність. Тому увага до них здатна дійсно розширити і збагатити арсенал психологічних знань.

У свою чергу, «ненаукові» психологічні підходи потребують раціонального осмислення своєї практики, чим відрізняється наукова психологія. Представляється, що таке завдання є найбільш актуальним у методологічному плані: осмислення свого статусу може дозволити «ненауковим» підходам, з одного боку, позбавитися спроби деяких з них бути схожими на науку (що неможливо, та і не потрібне), тим самим позбавивши себе від «псевдонауковості» і шарлатанстві, з іншого боку, відповідальніше і плідніше використовувати свої методи в досягненні цілісного знання про природу людини.